

PRAWO AUTORSKIE A POROZUMIENIA HANDLOWE (UMOWY HANDLOWE)

Czym są porozumienia handlowe?

Porozumienia handlowe [porozumienia w sprawie handlu, umowy handlowe, umowy o wolnym handlu – przyp. tłum.] to umowy między dwoma bądź większą ilością krajów, na mocy których umawiające się strony udzielają sobie wzajemnie prawa do preferencyjnego dostępu do rynku usług i/lub towarów. W zależności od tego ile stron podpisuje daną umowę, czy też jaki obszar geograficzny reprezentują, umowy te mogą mieć charakter wielostronny, regionalny lub dwustronny. Umowę handlową stosuje się zwykle do handlu towarami, często rozszerzając ją o wymianę usług, uznanie standardów, współpracę celną oraz ochronę praw własności intelektualnej, włączając w to prawa autorskie. To właśnie włączenie prawa autorskiego do umów handlowych powoduje, że mają one znaczenie dla bibliotek. Sygnatariusze muszą zwykle zmienić swoje prawo krajowe, tak aby było ono zgodne z warunkami umowy.

Praktyka

Wielostronne porozumienia handlowe: WTO i TRIPS

Wielostronne porozumienia handlowe są administrowane przez Światową Organizację Handlu (WTO), powstałą w 1995 roku. Sercem organizacji jest tak zwany międzynarodowy system handlowy, czyli umowy podpisane przez 149 państw członkowskich WTO i ratyfikowane przez parlamenty. Umowy te stanowią zbiór zasad, którymi kieruje się handel międzynarodowy.

Może wydawać się dziwne, że organizacja powołana w celu zmniejszania barier handlowych oraz pobudzenia konkurencyjności, włączyła do swojego zakresu działań również ochronę własności intelektualnej, co powoduje tworzenie ograniczonych monopolii. Taka kontrowersyjna sytuacja zaistniała w 1995 roku, podczas uchwalania porozumienia w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej, znanego jako Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS) [Porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej]. Po raz pierwszy prawo własności intelektualnej (IP) zostało włączone do międzynarodowego systemu handlowego, stawiając jego ochronę i egzekwowanie na równi z innymi obszarami handlu, np. rolnictwem czy włókiennictwem. TRIPS stosuje się do wszystkich praw własności intelektualnej, czyli do prawa autorskiego, patentów, znaków towarowych, itp. Nie ma on zastosowania do prawa autorskiego w środowisku cyfrowym, którego dotyczy traktat WIPO o prawie autorskim (WIPO Copyright Treaty)ⁱ. Porozumienie TRIPS ma wiele konsekwencji:

- wprowadziło zasadę *minimum* ochrony własności intelektualnej, co oznacza, że jakakolwiek umowa negocjowana później może wprowadzić tylko wyższy standard ochrony (TRIPS-plus);
- usunęło prawo decydowania o przepisach prawa w skali kraju i po raz pierwszy wprowadziło egzekwowanie prawa własności intelektualnej na skalę światową (nie zastosowanie się do tego wymogu może grozić sankcjami w handlu);
- wprowadziło mechanizm rozwiązywania sporów, w którym każde państwo będące członkiem WTO ma prawo do wniesienia sprawy przed specjalnie powołany komitet

niezależnych ekspertów. Jedną z ciekawszych spraw zaowocowała powstaniem tak zwanego „testu trzech kroków” (three step test) wykorzystywanego do oceny zasadności stosowania wyjątków i ograniczeń od prawa autorskiego. W 2000 roku WTO w sporze pomiędzy Stanami Zjednoczonymi a Unią Europejską, występująca w imieniu irlandzkiej organizacji zbiorowego zarządzania, uznała, że Stany Zjednoczone naruszają swoje zobowiązania międzynarodoweⁱⁱ. Jednakże Stany Zjednoczone zajmują niezmienną stanowisko w sprawie praw autorskich i jak na razie nie zmieniają swojego prawa, mimo iż z tego powodu są stale obłożone karą finansowąⁱⁱⁱ;

- wprowadziło możliwość stosowania „krzyżujących się represji” (cross retaliate) pomiędzy sektorami handlu. W 1999 roku panel ekspertów, w sporze pomiędzy Ekwadorem a Unią Europejską w sprawie eksportu bananów, orzekł na korzyść tego pierwszego. Jako wynagrodzenie Ekwador zażądał zawieszenia implementacji porozumienia TRIPS, w zakresie „delikatnych” sektorów gospodarki unijnej, takich jak prawo autorskie w przemyśle muzycznym i oznaczenia geograficzne na napojach alkoholowych^{iv}.

Kraje rozwijające się i TRIPS

Choć kraje rozwijające się i słabo rozwinięte stanowią ponad trzy czwarte krajów członkowskich WTO, ocenia się, że zaledwie 15 krajów rozwijających się i tylko jeden kraj najslabiej rozwinięty (Tanzania)^v wzięło aktywny udział w negocjacjach TRIPS^{vi}. Początkowo kraje rozwijające się były przeciwne włączeniu ochrony własności intelektualnej do międzynarodowego systemu handlowego WTO. W końcu jednak udało się im dodać dwa ważne artykuły, które jasno stanowią, że kraje wprowadzające ochronę własności intelektualnej, powinny uczynić to „w sposób sprzyjający osiągnięciu dobrobytu społecznego i gospodarczego^{vii}”. Innymi słowy, ochrona własności intelektualnej nie jest celem samym w sobie. Deklaracja z Doha dotycząca porozumienia TRIPS i zdrowia publicznego (WTO Doha Declaration on TRIPS and Public Health (2001))^{viii} [nawiązuje bezpośrednio do tych dwóch artykułów.

Uzgodniono długość okresów przejściowych na wprowadzenie postanowień TRIPS do prawa krajowego: krajom rozwijającym się i przechodzącym transformację ustrojową przyznano dodatkowe 4 lata, czyli proces implementacji powinien skończyć się przed 1 stycznia 2000 roku, natomiast w krajach najslabiej rozwiniętych (obecnie 32) miał trwać do 1 stycznia 2006 roku. Później wydłużono go do 1 lipca 2013 roku. Jest to dowód na to, że TRIPS ingeruje bardzo głęboko w wewnętrzne ustawodawstwo oraz generuje koszty, związane z wprowadzaniem standardu minimum ochrony, kontrolą granic, wprowadzaniem lokalnych procedur egzekwowania ochrony oraz powoływaniem odpowiednich organów.

W 1995 roku Światowa Organizacja Ochrony Własności Intelektualnej (WIPO) nawiązała współpracę z WTO w celu zapewnienia krajom rozwijającym się technicznej pomocy we wprowadzaniu TRIPS. Na pomoc tę składają się porady prawne, automatyzacja działań krajowych biur ds. ochrony własności intelektualnej oraz szkolenia. W ostatnich latach program WIPO był wielokrotnie krytykowany za nadmierną promocję TRIPS-plus i za nie udzielanie najlepszych porad krajom rozwijającym się. Reforma programu pomocy technicznej WIPO jest jednym z elementów programu rozwoju WIPO (Development Agenda for WIPO) zaproponowanego przez 14 krajów rozwijających się, będących członkami WIPO. (Zobacz: Kreowanie polityki na poziomie międzynarodowym: Program Rozwoju WIPO).

Dwustronne porozumienia handlowe

Jednym z powodów, dla którego kraje rozwijające się ostatecznie zaakceptowały TRIPS, była ich wiara, że międzynarodowe ramy ochrony własności intelektualnej położą naciskom zawartym w umowach dwustronnych, takich jak amerykańska procedura "Special 301". Na jej podstawie amerykański Departament Handlu ma prawo grozić sankcjami handlowymi państwom, które w jego ocenie nie zapewniają dostatecznej ochrony własności intelektualnej amerykańskich firm. Jednakże obecny szybki wzrost dwustronnych i regionalnych porozumień handlowych, inicjowany w szczególności przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską, wskazuje na powrót do fazy umów dwustronnych, z których wiele stosuje tzw. „podejście maksymalistyczne”^x. Sytuację tę określa się mianem polityki „podwójnych tylnych drzwi”: jeśli wiele państw przyjmie najwyższy standard ochrony obecny w TRIPS-plus, stanie się on normą i łatwiej będzie go wprowadzić do porozumienia TRIPS przy okazji jego nowelizacji^x.

Stany Zjednoczone i Unia Europejska, dwa największe światowe bloki gospodarcze, stosują różne nazwy umów. Umowy zawierane przez Stany Zjednoczone nazywają się „umowami o wolnym handlu” (free trade agreements (FTAs)), podczas gdy umowy zawierane przez Unię Europejską noszą nazwę „umów o partnerstwie gospodarczym” (Economic Partnership Agreements (EPAs)). Obydwie zazwyczaj zawierają to samo: obszerny rozdział na temat ochrony własności intelektualnej oraz zgodę kraju podpisującego umowę na przyjęcie „najwyższych międzynarodowych standardów ochrony własności intelektualnej” (umowa o partnerstwie gospodarczym z Tunezją, Jordanem, Palestyną) bądź „...standard ochrony zgodny z obowiązującym w prawie amerykańskich ...” (pozycja negocjacyjna w umowach o wolnym handlu).

Umowy o wolnym handlu mogą zawierać następujące przepisy dotyczące ochrony własności intelektualnej:

- wydłużenie okresu ochrony o dodatkowe dwadzieścia lat więcej niż jest to określone w porozumieniu TRIPS;
- zgodny z amerykańskim sposób zapobiegania obchodzeniu technicznych zabezpieczeń;
- odpowiedzialność dostawców usług internetowych za naruszenie praw autorskich, jeśli materiały łamiące prawo były przesyłane za pomocą ich sieci;
- zakaz importu równoległego dzieł chronionych prawem autorskim, które były legalnie sprzedane na rynkach zagranicznych;
- wprowadzanie zobowiązań wychodzących poza wymagania określone w TRIPS. Brak zasobów, kluczowy dla krajów rozwijających się, nie może usprawiedliwiać niestosowania się do wprowadzonych zobowiązań;
- stosowanie się do traktatów WIPO (1996);
- w sprawach o naruszenie prawa autorskiego, obowiązek udowodnienia, że jej działalność nie była naruszeniem prawa może spoczywać na stronie broniącej się.

Każdy z tych przepisów może mieć negatywny wpływ na biblioteki, co tylko dowodzi, jak ważne jest aby uczestniczyły one w każdych negocjacjach. W szczególności kraje

rozwijające się, mogą mieć inne ważne cele do finansowania, np. ochrona zdrowia czy edukacja na poziomie podstawowym. Środki finansowe przeznaczone na te cele nie powinny być kierowane na inne. Obawy te doprowadziły do publicznej debaty, a czasami także do protestów w części krajów, w których prowadzone są negocjacje nad dwustronnymi porozumieniami handlowymi.

Zalecenia dla bibliotek

Przepisy prawa autorskiego zawarte w międzynarodowych porozumieniach handlowych, przeniesione na grunt krajowy, mogą mieć ogromny wpływ na działalność bibliotek i świadczone przez nie usługi. Wprowadzając nowe obowiązki i wzmacniając ochronę, umowy dwustronne mogą naruszyć, tak ważną dla bibliotek, tradycyjną równowagę prawa i obowiązujących w międzynarodowym i krajowym prawie wyjątków. Oznacza to, że biblioteki są ważnymi interesariuszami i należy z nimi konsultować wszystkie negocjowane porozumienia handlowe. Z wielu powodów często nie jest to łatwe do zrealizowania.

W odróżnieniu od innych obszarów polityki społecznej, negocjacje w sprawie porozumień handlowych są często prowadzone za zamkniętymi drzwiami, z minimalną kontrolą, a często bez kontroli społeczeństwa. Na przykład, WTO TRIPS Council, która monitoruje działanie TRIPS, spotyka się prywatnie, bez udziału obserwatorów reprezentujących obywateli. Bardzo trudno jest znaleźć nawet podstawowe informacje, takie jak kalendarz negocjacji porozumień, czy też otrzymać kopię dokumentów, nad którymi się dyskutuje. Negocjacje prowadzone są przez urzędników, którzy mogą mieć małą wiedzę na temat praw autorskich i ich wpływu na biblioteki, edukację i kulturę, bądź nie mieć jej wcale. Negocjatorzy mogą zgodzić się na TRIPS-plus, idąc na kompromis w stosunku do innych sektorów, takich jak rolnictwo.

Obowiązkiem bibliotekarzy i stowarzyszeń bibliotekarskich jest wzajemna wymiana informacji na temat porozumień handlowych negocjowanych przez instytucje rządowe w ich krajach, tak aby mogli ocenić wpływ zawartych w tych porozumieniach przepisów związanych z prawem autorskim na dostęp do wiedzy, edukację i badania naukowe oraz by mogli przygotować kontrpropozycje, łagodzące negatywne skutki wprowadzania przepisów.

Pomoc jest dostępna. Istnieje wiele źródeł informacji, takich jak np. bilaterals.org, która informuje o „wszystkim co nie dzieje się w WTO”. Członkowie konsorcjum Electronic Information for Libraries (eIFL.net) mogą korzystać z programu pomocy w zakresie własności intelektualnej. IFLA przygotowała stanowisko w sprawie WTO i TRIPS.

Dostęp do rynku jest często ograniczany wielkością kontyngentu, ustanowioną dla eksportu różnych towarów. Wielkość kontyngentu może się zmieniać, ale jeśli kraj w zamian za dostęp do rynku oferuje zwiększoną ochronę prawną, zwykle pozostaje to niezmiennie na zawsze. Dlatego właśnie biblioteki powinny zabrać głos w sprawie porozumień handlowych.

Odnosiniki

Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPs), WTO 1995
http://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm

How International Trade Agreements affect Biblioteki (EBLIDA Position Paper on

International Trade Agreements), EBLIDA 2005

http://www.eblida.org/position/InternationalTradeAgreements_Position_September05.htm

IFLA Position on The World Trade Organization, IFLA 2001

<http://www.ifla.org/III/clm/p1/wto-ifla.htm>

Multilateral agreements and a TRIPS-plus world: the World Intellectual Property Organization (WIPO), TRIPS Issues Papers 3 (2003) by Sisule Musungu and Graham Dutfield, QUNO

Resource Book on TRIPS and Development. UNCTAD-ICTSD Project on IPRs and Sustainable Development (2005), Cambridge University Press

Tips for TRIPS - A Guide for Libraries and Librarians to the Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (TRIPS), IFLA 2002

<http://www.ifla.org/III/clm/p1/tt-e.htm>

"Everything that's not happening at the WTO"

<http://www.bilaterals.org>

Sytuacja w Polsce

Polska jest współzałożycielem Światowej Organizacji Handlu (WTO). Ratyfikowała również Porozumienie w sprawie handlowych aspektów praw własności intelektualnej (TRIPS); całość przepisów Porozumienia TRIPS obowiązuje w Polsce od dnia 1 stycznia 2000 roku. Polska jako kraj rozwijający się uzyskała czteroletnią karencję we wprowadzeniu TRIPS do polskiego prawa.

Warto podkreślić, że kraje członkowskie Unii Europejskiej nie prowadzą samodzielnej polityki w stosunkach z WTO i państwami trzecimi. Wszelkie negocjacje w ich imieniu prowadzone są przez Komisję Europejską.

Polska jest też członkiem Światowej Organizacji Własności Intelektualnej (WIPO), która administruje traktatami z zakresu praw autorskich:

- Konwencja berneńska o ochronie dzieł literackich i artystycznych (Polska ratyfikowała umowę w 1935 roku)
- Traktat WIPO o prawie autorskim (Polska przystąpiła do niego w 2003 roku)
- Traktat WIPO o artystycznych wykonaniach i fonogramach (Polska przystąpiła do niego w 2003 roku)

Mimo iż Polska nie ma obecnie podpisanego porozumienia dwustronnego ze Stanami Zjednoczonymi (jak zostało wcześniej wspomniane, jako członek Unii Europejskiej nie musimy i nie możemy zawierać samodzielnie porozumień z państwami trzecimi) amerykańska Izba Handlowa włącza nasz kraj do listy państw, których działania w zakresie praw autorskich monitoruje. Co roku Izba Handlowa publikuje raport poświęcony krajom- partnerom handlowym Stanów Zjednoczonych, które łamią prawa własności intelektualną. W raporcie za rok 2006 Polska jest wymieniona na liście państw tzw. "standardowej obserwacji" - Watch.^{xi}

ⁱ <http://www.wipo.int/treaties/en/ip/wct/>

- ii Toward Supranational Copyright Law? The WTO Panel Decision and the 'Three-Step Test' for Copyright Exceptions http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=253867
- iii <http://www.bmr.org/page/article-3>
- iv <http://www-rcf.usc.edu/~enn/text/Ecuador%20revised%2005.doc>
- v Resource Book on TRIPS and Development p. 715
- vi Gervais, D.J. Intellectual Property & Development: towards a strategy, draft of Feb. 1, 2006
- vii TRIPS Article 7 Objectives and Article 8 Principles
- viii http://www.wto.org/English/tratop_e/dda_e/dohaexplained_e.htm
- ix Gervais, D.J. Intellectual Property & Development: towards a strategy, draft of Feb. 1, 2006
- x Gervais, D.J. Intellectual Property & Development: towards a strategy, draft of Feb. 1, 2006
- xi http://www.ustr.gov/assets/Document_Library/Reports_Publications/2006/2006_Special_301_Review/asset_upload_file190_9339.pdf